پێگەی ژان ژینییە لە شانۆی هاوچەرخی جیهانیدا

(٢ - ٢)

دانا ڕەووف
(سوید)

شانۆ و سەرەتایەکی بەهێز

شانۆنامەکانی ژان ژینییە زەمینە و بنەمایەکی بەهێزی ئەزمـــوونگەری، درامـــایەکی گـــرۆتێـــسک و توندوتیـــژ لەخـــۆدەگـــرێت. ڕووداوەکـــانی بە چەشنی شـــانۆیەکی ئەپسوردیزم و مۆدێرن، کەشێکی ڕیتوالئامێزی ئەفسوونی پێکدەهێنی. زمـانەکـەی هەروەک زمـانی ڕۆمـانەکـانی تێکەڵێکی سەیرە لە زمانێکی بازاڕی، میللی، لیریکی و شـیـعـرێکی بەرز. بەرانبـەر بەم زمـانە تێکەڵاوە، ڕووداوەکـان، ئەتمۆسفـێـر و سـتـراکـتـۆرێکی توندوتیـژ، لەهەمان کاتدا نەرمونیان لەخۆ دەگرێت. ژان ژینییە تەنیا پێنج شانۆنامـەی نووسـیـون: پاسەوانی مـەرگ ١٩٤٩، کـارەکـەرەکان ١٩٥٤، بانیژە ١٩٥٦، ڕەشپـێـستـەکـان ١٩٦٠ و دوا شانۆنامەشی پەردەکان کە لە ساڵی ١٩٦١ دا نووسیـویەتی. هیچ کـام لە شـانۆنامەکانی ژان ژینییە لەسەر شانۆ سەرکەوتوو نابێت ئەگەر هاتوو لە قـاڵبێکی واقیعییانە و تەقلیدیدا نمایش بکرێت: شانۆی ناو شانۆ، گـەمـەی شـانۆ، گـەمـەی نێـوان گـەمـە و ڕیتـواڵێکی تەلیـسـماوی سـتـراکـتـۆری شـانۆنامـەکـانی پێکدەهێنێ. کارەکتـەرەکان کەسایەتی نین بە مـانا تەقلیدییەکەی لە شانۆنامەکانی ژان ژینییەدا، بەڵکو ڕۆڵی کەسایەتییەکان دەگـێـڕن، بە بەرچاوی بینەرانەوە و لە گـەمــەیەکی ئاهەنگئـامـێـزیدا دەچنە ڕۆڵەکـانیـانەوە، دێنە دەرەوە و ئاهەنگی شانۆ دەگێڕن. ئەم پرۆسەیەش چەمکێکی گرنگ و تەکنیکێکی باڵای ئەم شـانۆیەیە و هەندێک جـار لە برێخت نزیک دەبێـتەوە. ژان ژینیـیە بە شـانۆنامـەکـانی

ڕۆحێکی نوێ و فۆرمێکی جیاواز و زمانێکی مەجازی تری بەخشی بە هونەری شانۆ. شانۆنامەکانی ژان ژینییە لە دەرەوەی سنوورەکانی شانۆی ئەبسوردی ئەورووپیدا گەشە دەکات، بەڵام بەشێوەیەک لە شێوەکان توخمەکانی شانۆی ئەبسورد لەخۆدەگرێت. سایکۆلۆژیایەکی ڕاستەقینە لە جەستەیەکی ئەبسورد و فۆرمێکی بەرزی ئەدەبیدا بەرجەستە دەبێت.

(پاسەوانی مەرگ) باسی چوار بەندی یەکێک لە بەندیخانەکانی فەڕەنسا دەکات. ئەم تاوانبارانە یەکێکیان لەسەر شانۆ نابینرێ، بەڵام بوونێکی بەهێزی هەیە. سێ کارەکتەرەکەی تر باسی دەکەن، سڵی لێدەکەنەوە، لێیدەترسن و هەر وەک خواوەند دەیپەرستن. ئەم بەندانە بۆ ئەوەی کات بەرنە سەر، گەمەی دەسەڵات، گەمەی پیاو کوشتن و گەمەی یەکتر هەڵخەڵەتاندن دەکەن و ئازاری یەکتر دەدەن. خودی پیەسەکە وەک ڕیتواڵێکی نێو خەونەکان نووسراوە. واقیع لەسەر ئاستێکی جیاواز تێکەڵاوی خەون و ڕیتواڵێکی توندوتیژ دەکات. ژان ژینییە خۆی لە ساڵی ١٩٤٩ دا ئەم شانۆنامەیەی بۆ یەکێک لە شانۆکانی فەڕەنسا پێشکەش کردووە. ژان ژینییە دوای پاسەوانی مەرگ شانۆنامەی (کارەکەرەکان) دەنووسێ. لەم شانۆنامەیەیدا پەردە لەڕووی بۆرژوازییەت و ڕیتواڵی گەمەیەکی دڵتەزێنی دەسەڵات هەڵدەماڵێ. مرۆڤ و دەسەڵات لە ڕوانگەی گەمەیەکی سادی و ماسۆشییەوە کۆدەکاتەوە و بە ڕووتی ڕووبەڕووی خودی خۆمانمان دەکاتەوە، بەڵام لە شانۆنامەی بانیژەدا شوێن و تەکنیکێکی تر بەکاردەهێنێ: بانیژە لە کۆمەڵە دیمەنێکدا باسی تیاترۆخانە Bordellێک دەکات. کارەکتەرەکان لە ڕوانگەی خەیاڵ و ئەندێشەیەکی بەهێز و لە کەشێکی ڕیتواڵی و خەونئامێزدا دەسووڕێنەوە. خاتوو (ئیرما) کارەکتەری سەرەکی شانۆنامەکە، بینەران دەدوێنێ و دەیانکاتە میوانی تیاترۆخانەکەی. ئەو ژوورەی کە ڕووداوەکانی تێدا پێشکەش دەکرێت، لەبەرئەنجامدا لە خەیاڵێکی ئاڵۆز بەولاوە هیچ شتێکی تر نییە. کارەکتەرەکان بەهۆی فانتازیایەکی ئاراستەکراوەوە گەمەی دەسەڵات دەکەن. ئەو دەسەڵاتەی کە لە بەرئەنجامی شۆڕشەکاندا بەتەواوەتی لەدەستیان داوە. بۆ یەکەم جار شانۆنامەی بانیژە لە ساڵی ١٩٥٧ دا لە لەندەن نمایش دەکرێت. نمایشەکە دەبێتە کارەساتێکی هونەری، بەڵام دواتر پیتەر برووک لە ساڵی ١٩٦٠ دا لە پاریس نمایشی دەکات، بێگومان نمایشەکەی پیتەر برووک سەرکەوتنێکی گەورە بەدەست دەهێنێ و ژان ژینییەش وەک شانۆنامەنووسێکی گەورە ئاماژەی بۆ دەکرێت. هەرچەندە ڕەخنەگرەکان نمایشەکەی پیتەر برووک زۆر بەرز ڕادەگرن و وەک پرۆژەیەکی سەرکەوتووی ڕەوتی شانۆی هاوچەرخی جیهانی ئاماژەی بۆ دەکەن، بەڵام ژان ژینییە بەوپەڕی بێزارییەوە پیتەر برووک بەوە تاوانبار دەکات کە لە شانۆنامەکەی حاڵی نەبووە!

بەڵام شانۆنامەی (ڕەشپێستەکان) وەک ئاهەنگێکی شانۆیی، لە هەموو بەرهەمەکانی تری ژان ژینییە سەرکەوتووترە و زۆربەی ڕەخنەگرە شانۆییەکان بە ترۆپکی داهێنانی ئەم نووسەرە ئاماژەی بۆ دەکەن. ڕەشپێستەکان باسی گەمەی دادگایەک دەکات. ئەکتەری ڕەشپێست لەسەر شانۆ نمایش بۆ کۆمەڵێک بینەری ڕەشپێستی تر دەکات، وەک گەمەیەکی شانۆی ناو شانۆ، بەڵام بینەرە ڕەشپێستەکان بە دەمامکی سپییەوە دادەنیشن. بینەران گۆڕانکارییان بەسەردا دێت و دەبنە ئەکتەر، بەتایبەتیش کە دەبنە شاهیدی کوشتنی ئافرەتێکی سپی بەدەستی پیاوێکی ڕەش بە شێوازێکی ڕیتواڵی. ڕەشپێستەکان دەیانەوێت بەهۆی ئەم نمایشەوە بینەرە سپی پێستە ڕاستەقینەکان چەواشە بکەن لە ڕاستی ئەو شۆڕشە ڕاستەقینەیەی کە لە دەرەوەی شانۆکەدا ڕوودەدات.

ژان ژینییە گەرەکیەتی لێرەدا و لە ڕێگای ئاهەنگێکی شانۆییەوە ئەوە پیشان بدات کە بینەری ڕاستەقینە دەبێتە تەماشاکەر و ئەکتەر، ئەوەیان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە: ئەو سپی پێستانەی ئەوان دەیانبینن تەنیا نموونەیەکی ئەو سپی پێستانەن کە ڕەشەکان دەیانبینن. ئەو ڕەش پێستانەشی کە ئەوان دەیانبینن لە نموونەیەکی ئەو ڕەشپێستانە زیاتر نین کە سپی پێستەکان دەیانبینن.

ژان ژینییە دووپاتی ئەوەی کردۆتەوە کە شانۆنامەی ڕەشپێستەکان دەبێت بۆ بینەرانی سپی پێست نمایش بکرێت، لە حاڵەتێکدا ئەگەر بینەران خەڵکی ڕەش پێست بوون، ئەوە دەبێت لەکاتی هاتنە ژوورەوەیاندا دەمامکی سپییان بەسەردا دابەش بکرێت.

ئەم شانۆنامەیە بۆ یەکەم جار لە ساڵی ١٩٦٠ دا و لە ڕیژی ڕۆجیە بلان لە پاریس پێشکەش دەکرێت. هەروەها لە ساڵی ١٩٦١ یشدا و بە زمانی ئینگلیزی لەسەر شانۆی ڕۆیاڵ کۆرت لە لەندەن پێشکەش دەکرێت.

(پەردەکان)یش تەقەلایەکی زۆر گەورەی شانۆیی ژان ژینییەیە. ژان ژینییە لەم شانۆنامە زۆر بەربڵاوەدا و لە ڕوانگەی حەفتا دیمەنەوە باسی داگیرکردنی وڵاتی جەزائیر دەکات. بەکورتی دەتوانین بڵێین کە پەردەکان چارەسەرێکی درامی، یان خستنە ڕوویەکی ڕاستەوخۆی درامی ژیانی پڕ لە ئازاری خەڵکی جەزائیرە لەژێر دەستی سوپا و هێزی سەربازی فەڕەنسادا.

ناونیشانی شانۆنامەکەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی لەچەند دیمەنێکی ئێجگار زۆر پێک هاتووە. هەندێ جار ئەکتەرەکان لەبەرچاوی بینەران دیمەنەکان ئامادە دەکەن، پانتایی شانۆکە بەسەر چەند ئاستێکی جیاوازدا دابەش دەکەن و بەبێ دەنگ دەجوولێنەوە. ژان ژینییە زۆر بە وردی ڕۆڵی کارەکتەر و کەسایەتییەکانی هەڵبژاردوون و هەر ئەکتەرێکیش لەبری ڕۆڵێک چەندین ڕۆڵی جیاواز دەبینن. بۆ جیاکردنەوەی ئەو ڕۆڵانەش، دەمامک و ئارایشتێکی زۆر چڕ و تۆخ بەکاردێنن. هەروەها ئەکتەرەکان و لەبری مۆسیقا، هەموو جۆرە دەنگەکان، دەنگی ئاژەڵ، تەقینەوە، برووسکە و باو بۆران بەکاردەهێنن. شانۆنامەکە نزیکەی سەد کارەکتەر لەخۆدەگرێت، ئەمەش یەکێکە لەو شانۆنامانەی لە مێژووی شانۆی جیهانیدا هێندە کارەکتەر و کەسایەتی زۆر لەخۆبگرێت.

ئەم شانۆنامەیە لەبەر ئەوەی هێرشێکی توندوتیژی دەسەڵاتی سەربازی و کۆلۆنیالیزمی فەڕەنسایە، بەهیچ شێوەیەک ڕێگای پێنادرێت کە لە پاریس، یان شارەکانی تری فەڕەنسا نمایش بکرێت. پەردەکان لە سەرەتادا لە بەرلینی خۆرئاوا و لە ساڵی ١٩٦١ دا نمایش دەکرێت، بۆ یەکەم جاریش لە فەڕەنسا لە ساڵی ١٩٦٦ دا نمایش دەکرێت.

ئارتۆ و ژان ژینییە

ئارتۆ دەروازەیەکی نوێی بەڕووی شانۆی ئەوروپییدا کردۆتەوە، دید و بۆچوونەکانی کاریگەرییەکی قووڵیان لە جەستەی شانۆ سایکۆلۆژی و باوەکانی ڕۆژئاوادا جێ هێشتووە. هەرچەندە ئارتۆ خۆی نەیتوانیوە بۆچوونەکانی خۆی لەبواری شانۆ و پراکتیکدا بەرجەستە بکات، بەڵام ئەو بۆچوونانە بوونە سەرچاوەیەکی گەورەی سوود لێوەرگرتن و نوێبوونەوەی شانۆ، شانۆ وەک پەیامی شانۆیی و شانۆ وەک تەکنیک و شانۆ وەک دید ڕێژی.

شانۆی ئەوروپی بەتایبەتی لە شەستەکاندا، لەژێر کاریگەرییەکانی ئەنتۆنین ئارتۆدا سەرلەنوێ بنیاد دەنرێتەوە. لەسەر ئاستێکی گەورە و بەربڵاو هەموو گرووپە شانۆییەکانی دوای جەنگی دووەمی جیهانی، بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ کەوتوونەتە ژێر کاریگەری تیۆرە شانۆییەکانی ئارتۆ و بڕیشتەوە.

لە شەستەکاندا پیتەر برووک لابورێکی یەک ساڵی دەکاتەوە بۆ خوێندنەوە و ڕاڤەکردنی تیۆرە توندوتیژەکەی شانۆی ئەنتۆنین ئارتۆ. پیتەر برووک لە کتێبەکەشیدا (پانتایی بۆش) ڕووبەرێکی فراوان بۆ ئارتۆ تەرخان دەکات و زۆر بە وردی باسی بەها و گرنگی میتۆدەکانی دەکات. جگە لە پیتەر برووک، گرۆتۆفسکی و زۆربەی ڕێژیسۆرە گەورەکانی تری شانۆی هاوچەرخی جیهانی بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ، یان ناڕاستەوخۆ سوودیان لە ئارتۆ وەرگرتووە.

زۆر لە ڕەخنەگر و لێکۆڵەرەوە شانۆییەکانیش ئەوە دووپات دەکەنەوە کە ژان ژینییە کوڕێکی شەرعی و بەردەوامییەکی بەهێزی ئارتۆ و شانۆی توندوتیژە. بۆ نموونە بۆچوونەکانی ئارتۆ سەبارەت بە گونجاندن و بەرجەستەکردنی خەون لەسەر شانۆ بەشێوە ڕاستەوخۆ و بەهێزەکەی وەک وێنەیەکی ژیان، لە شانۆنامەکانی ژان ژینییەدا خۆی دەبینێتەوە. ژان ژینییە هەر وەک ئارتۆ، جیهانی ڕاستی دەبەستێتەوە بە جیهانی خەیاڵ و ئەندێشەوە، لەهەمان کاتدا واقیع دەشارێتەوە و سەرلەنوێ لە بەرگێکی تردا، لە خەونەکانماندا دەیدۆزێتەوە. ژان ژینییە شانۆیەکی سیمیائی، سەرەتایی و قوتار بوو دەخولقێنێ، زۆربەی دید و بۆچوونەکانی ئارتۆ لەخۆیدا کۆدەکاتەوە. شانۆیەکی ڕۆژهەڵاتی، میتافیزیکی، وەک هاوکێشەیەکی هاوچەرخی ناو نهێنی دیانەتە کۆنەکان دەستەبەر دەکات. شانۆی ژان ژینییە پرۆژەیەکە لە جیهانی ناوەوە، لە خەون و ئەفسانە پێک هاتووە و زمانیش هەروەک خەون و ڕیتواڵەکان ئامرازێکی تەلیسماوییە.

شانۆنامەکانی ژان ژینییە زەمینەیەکی لەباری پراکتیزەکردنی خەونەکانی ئارتۆیە: شێوازی خەونە سەربەستەکان دەبەخشێتە شانۆنامەکانی و بنەمایەکی ئاشکرای ڕیتواڵییان پێدەبەخشێت.

ژان ژینییە بە بەرز ڕاگرتنی تاوان، دڕندەیی و شەهوانییەت، دەیەوێت هەموو هەستە توندوتیژەکانی

دەروونی خۆی و بینەرانیش پاک بکاتەوە. هەرچەندە ژان ژینییـە زۆر نزیکە لە ئارتۆوە، بەڵام هەندێ لە ڕەخنەگرە شانۆیی و لێکۆڵەرەوەکانی بواری زانستی شانۆ دووپاتی ئەوە دەکەنەوە کە ژان ژینییە زیاتر نزیکە لە بیراندیللۆی ئیـتـالـیـیـەوە وەک لە ئارتۆی فـەڕەنسی، بەتاییـەتی لەو ڕووەوەی کە ژان ژینییە فۆرم و شێوازێکی گەمەئامێزی شـانـۆیی بەکـارەهێنێ، نزیکە لە چەمکەکـانی شـانۆی بیراندیللۆوە. بێگومان ئەم بۆچوونانەش کاریگەرییەکی ڕاستـەوخـۆیان بەسەر شانۆکارە گەورەکانی جیـهـانەوە هەبووە، بۆ نموونە پیـتــەر برووک وەک لەمــەوپێش ئـامـاژەمـان بۆ کـردووە، لە سـاڵی ١٩٦٠ دا مـەشـقی ڕاگـوزارییـەکی فـراوان بەکـارەهێنێ، وەک بەشـێک لە تەکنیکی پرۆڤـەکـانی شـانۆنامـەی (بانیـژە) لە پاریس. هەروەها پیـتـەر برووک لە ساڵی ١٩٦٤ دا دەگـەڕێتـەوە سەر ژان ژینییە و دوازدە دیمەنی شانۆنامەی (پەردەکان) بەکـارەهێنێ بۆ پراکـتیـزە کردنی ئەزمـوونەکانی شـانۆی توندوتیـژ. جگە لە پیـتـەر بروک زۆر ڕێژبـسـۆر و شـانۆ گەورەکانی تری جیـهان پەنایان بردووە بۆ شانۆنامەکانی ژان ژینیـیـــە، هەر بۆ نموونە ژۆلیــان بێـک و شــانۆی زیندووی ئەمــەریکی. ژۆلیــان بێک شـــانۆنامـــەی کارەکەرەکان بەکارەهێنێ، وەک گەڕانێک بەدوای میتۆد و شـێــوازێکی تایبـەتی شـانۆی توندوتیـژ. هەرچەندە شانۆنامەکانی ژان ژینییـە دەبێتە پلاتفۆرمێکی گرنگی فـۆرم و شێـوازی کـار و پرۆژەی ڕێژبسـۆرە گـەورەکـانی جیـهـان، بەڵام ژان ژینییـە هەمیـشـە بەتوندی ناڕەزایی بەرانبـەر ئەم ڕێژبسـۆرانە دەربڕیوە و شـەڕی ئەوەی لەگـەڵ کردوون کە شانۆنامەکانی دەشێوێنن.

گەڕانەوە بۆ ڕیتواڵەکان

ڕیت، یان ڕیتـواڵ جـۆرە ئاهەنگێکی تەرتیلە ئـاسـای پیرۆزە، گوزارشتـێکی ڕێکوپێکی دابونەریتی ئایینی و هەڵسوکەوتی کۆمەڵایەتییـە. ئەم ڕیتواڵە ئایینییـانەش ڕەگ و ڕیشەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمە زۆر کۆنەکان و تا ئێـسـتـاش لەنێـو هۆز و قـەبیلە سـەرەتاییـە دوورە دەسـتـەکانی ئەفـەریقا، هیندییـە سوورەکـان، هۆزەکـانی مـەکـسـیک و ئەمـازۆنەکــان، دوورگـەکـانی بـالی لە ئیندونووسیا و زۆر شوێنی تر پەیڕەوی دەکرێت. لە پەنجا و شـەسـتـەکـانی هەزارەی ڕابردووشـدا زۆر گـرووپی نوێخوازی شانۆیی سوودیان لەو ڕیتواڵە کۆنانە وەرگرتووە

و لە نمایشــەکــانیـــاندا ڕەنگی داوەتەوە. گـــرووپە ئەزمـوونکارەکـان، ڕێژبسۆرە بە ئەزموونەکان و بەشێکی زۆری تەوژمی شانۆی هاوچەرخی جیـهانی دەگەڕێنەوە بۆ باوەشی ئەو ڕیتـواڵە سـەرەتاییــانە. ئەم ڕیتــواڵانە لە سـەرەتادا زیاتر وەک تەکنیک و دیدی ڕێژبسـۆرەکـان لە نمایشەکاندا بەکارەهێنران، دواتر شانۆنامەنووسەکانیش وەک ئامرازێکی نوێ و چارەسەرکردنێکی جیاواز جۆرە ڕیتواڵ و تەکنیکێکی تر و ناتەبایان بەکارهێناوە. ئەکتەر لە دراما و شانۆنامە ڕیتواڵییـەکاندا، لە ناوەند و چەقی ڕووداوەکاندایە، ئەکتەر دەبێـتە گرنگترین ئامرازەکانی نمایشەکە، تەنانەت دەکرێت بڵێین کە ناوەرۆکیش دەچێتە پەراوێزی کـاریگەری و بوون و ئامــادەیی بەهێـــزی ئەکتـەرەوە. ئەمەش زیاتر دەگەڕێتەوە بۆ فۆرم و شێوازی ڕیتواڵە شانۆییەکە، هەر ئەو ڕیتواڵە شانۆییـەشە کە ئەتمۆسفـیرێکی جیـاوازی ئاهەنگئامـێز بۆ بینەرانیش دەڕەخسێنێ تا پێـوەندییـەکی ڕاستـەوخـۆیان بەخـودی نمایشەکەوە هەبێت.

لەڕێگای گەڕانەوە و بەکارهێنانی ڕیتواڵەوە هەمـوو هێـماکـانی ناو شـانۆنامـەکە دەچێتـە سـەرەوەی ڕواڵەتە سروشتییـەکان و مـانا مەجازییەکانی ڕووداوەکانی سەر شــــانۆکــــەش زۆر زوو ئاشکرا دەبن. بەمـــــەش ڕووبەڕووبوونەوەیەکی ڕاستـەوخۆی تەختـەی شانۆ، یان پانتـایی نمایشـەکە بە بینەرانەوە سەقامگیـر دەبێت. بەم شـێــوەیەش سـەرلەنوێ ڕووداوەکـان لەسـەر شـانۆ، بەشێـوەیەکی تر جۆرە نهێنییەکی شاراوە لەخۆدەگرێت. ئەو ڕووداوانە و لەو فـۆرمـە شـاراوەیەدا، ڕێسـایەکی واقیـعی جیـاوازتر دەستـەبەر دەکـات، بێگومـان ئەمەش تەنیـا لە ڕوانگەی خودی بەشداریکردنی ڕیتـواڵەکەوە، وەک یەکـەیەکی هونەری، بەرجـەسـتـە دەبێت. هەر لەم دەروازەیەشـەوە، چەمکی ڕیتـواڵ لە شـێـواز و دیدی شـانۆنامـەکـانی ژان ژینیـیـەدا مـەودایەکی فـراوانی فەلسـەفی، ئاکاری و هونەری لەخۆدەگرێت. ژان ژینییە دەڵێت دەبوایە هۆڵی شـانۆکـان لە گـۆڕسـتـانەکـانی شارەکاندا دروست بکرانایە. سەرقـەبرانەکـان باشـترین شوێنن کە دووربکەوینەوە لەشوێنە گشتی، مێژوویی و ژیانە کۆمەڵایەتییە ئاساییەکەی ژیانی ڕۆژانەوە. هەر لەم شوێنەدا دەکرێت شانۆنامـەکان ئازاد بکرێت لە هەمـوو جۆرە پێداگۆگییـەک، تا لەبری ئەوە نمایشـەکـان بگەنە ئاسـتێکی قـورسی تەلیـسـماوی. هەمـوو شـانۆنامـەیەک

دەبوایە تەنیا یەک جار پیشان بدرێت، تا نمایشەکە هەمان تایبەتمەندی ڕیتواڵێکی بەخاکسپاردن لەخۆبگرێت، ئەمەش وا دەکات ئەو شوێنە ببێتە ڕووداوێکی شیعری وەها کە تیپە شانۆییەکە بوترێت و بتوانێت ڕووبەڕووی دەسەڵاتی بەهێزی زمان ببێتەوە و ئەو وشانە بەکاربهێنن کە ژیانی مردووەکان و مردن خۆشی هەڵلووشێ.

ژان ژینییە ڕیتواڵەکانی لە بنەما قووڵ و دێرینە کولتووری و ئایینییەکانەوە ناهێنێ، بەڵکو ئەو خۆی جۆرە ڕیتواڵێکی تایبەتمەند، شانۆیەکی ئاهەنگئامێزی مەودا فراوان دروست دەکات، ئاهەنگ و ڕیتواڵەکانی ژان ژینییە لە دەروازەی هێرشکردنە سەر بنەما باوە کۆمەڵایەتییەکان، ئاکار و سیاسەتی کۆمەڵگای نوێ سەرچاوەی گرتووە. شێواز و بنەماکانی ڕیتواڵ لای ژان ژینییە لەسەر بە نزم سەیرکردن و ڕقێکی ئەستوور، دژی کۆمەڵگای مۆدێرنی فەرەنسی و ئەورووپییەوە بنیاد نراوە. ئەم نووسەرە لەنێوەندی دراما ڕیتواڵییەکانەوە، جۆرە شانۆیەکی پڕ لە گۆڕانکاریشی خوڵقاندووە، گۆڕانکاری لە شتێکەوە بۆ شتێکی تر، هیچ شتێک وەکو خۆی نییە، هەموو شتێک وەک گەمە، ئاهەنگ و ڕیتواڵێکی بەهێز، بە پرۆسەیەکی گۆڕانکاری بەردەوامدا تێدەپەڕێت.

کارەکەرەکان
گرفتی تەڵەزگە چینایەتییەکان

کۆمەڵێ هۆکاری چینایەتی، دەروونی و کۆمەڵایەتی وا لە ژان ژینییە دەکەن کە ئاوڕێکی قووڵ لە ڕووداوێکی ڕاستەقینە بداتەوە و بیکاتە ڕووداوێکی ڕاستەوخۆی یەکەم شانۆنامە ڕیتواڵییەکانی. بەرلەوەی بچینە سەر خودی شانۆنامەکە و شیکردنەوەی ڕووداوەکانی، بە پێویستی دەزانم کە ئاماژە بە خودی ئەو هۆکار و کارەساتە بدەم کە وایان لە ژان ژینییە کردووە شانۆنامەکەی بنووسێ.

لە ساڵی ١٩٣٣ ی سەدەی ڕابردوودا، ڕووداوێکی دڵتەزێن و کارەساتێکی ترسناک تێکڕای کۆمەڵگای فەرەنسی بە گشتی و پاریس بەتایبەتی دەشڵەژێنێت. زۆربەی کەناڵەکانی ڕاگەیاندن و ڕووپەڕی گۆڤار و ڕۆژنامەکان باسی تاوانێکی توندوتیژ و درندەیی دوو خوشکی چینێکی نزمی کۆمەڵ دەکەن. ئەم دوو خوشکە تاوانبارن و هەموو کۆمەڵگای فەرەنسی نەفرەتیان لێدەکەن و داوای فەرمانی لەسێدارەدان و توندترین سزای بەندیخانەیان بۆ دەکەن. ئەم دوو خوشکە بەپێی هەواڵی ڕۆژنامەکان، کارەکەری ماڵێکی دەوڵەمەند و خانەوادەیەکی میهرەبان و دیارن.

لەپڕ ڕۆژێک لە ڕۆژان ئەو دوو خوشکە کارەکەرە، خانم و کچەکەی دەفرێننە نێو دارستانێکی چڕی دەرەوەی شاری پاریس. لەو دارستانەدا زۆر بێ بەزەییانە و بە دڵێکی ساردەوە خانم و کچەکەی دەکوژن، دواتر جەستەیان پارچە پارچە دەکەن و لێرە و لەوێ لە دارستانەکەدا دەیانشارنەوە.

ئەم ڕووداوە کۆمەڵێ پرسیار لەگەڵ خۆیدا دەورووژێنێ و هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگای فەرەنسی بەدوای پرسیارە بێ وەڵامەکاندا دەگەڕێن. لەو پرسیارانەش: کەی و بۆچی مرۆڤ تاوانێکی وا گەورە و دڵڕەقانە دەکات؟ دەکرێت بڵێین کە ئەو خانمە بەشێوەیەکی دڵڕەقانە و خۆ بەگەورەزان مامەڵەی لەگەڵ ئەو دوو خوشکە کارەکەرەدا کردووە، یان ئەو دوو خوشکە بەم کارەیان جۆرە شۆڕشێکیان بەرپا کردووە و بەم شێوەیەش کۆتاییان هێناوە بە جیهانێکی ناڕەوا و دژوار. بەڵام دەروونناسەکان زیاتر تاوانەکەیان بۆ حاڵەتێکی دەروونی و تەوژمێکی شێتی و لەدەستدانی لۆژیکی ئەقڵ لەلای ئەو دوو خوشکە گەڕاندۆتەوە. هەروەها ئەم ڕووداوە کۆمەڵێ تێڕامانی فەلسەفیش لەلای چینێکی تری کۆمەڵگای فەرەنسی دەورووژێنێ، بۆ نموونە چۆن هەوڵەکان لەپێناوی گۆڕانکارییەکاندا کۆتاییان پێدێت. بەڵام لەلایەکی ترەوە هەر ئەو پرسیارە فەلسەفییانە بەرەنگاری ڕووداوێکی درندەئاسای لەو شێوەیە دەبنەوە و بەهیچ شێوەیەک نایانەوێت پاساو بۆ تاوانێکی ئاوها گەورە بهێننەوە. ژان ژینییە ئەم کارەساتە زۆر سەرقاڵی دەکات، کاری تێدەکات و بەتەواوەتی دەیورووژێنێت، تا لە ئەنجامدا ئەم ڕووداوە ڕاستەقینەیە دەکاتە بابەتی یەکەم شانۆنامەی. ژان ژینییە هەوڵ دەدات لە شانۆنامەکەیدا هێز و وزەی نێوان سێ کەسی سەر بەچینی جیاوازی کۆمەڵگای فەرەنسی بەرجەستە بکات. دەسەڵات بکاتە دینامیکییەتی پێوەندییەکان و لەم نێوەندەشدا گەمە ببێتە ئامرازێکی گرنگی گەیاندن و بەرجەستەکردنی حاڵەت و هێما دەروونی و کۆمەڵایەتییەکان.

ژان ژینییە لە شانۆنامەکەیدا دەیەوێت ئەوە دووپات بکاتەوە کە ئێمەی مرۆڤ دەکرێت ببینە بوونەوەری دڵڕەق و قێزەون، بۆ نموونە مرۆڤ هەندێک جار لەپێناوی گۆڕانکارییەکاندا ببێتە، یان پەنا بەرێتە بەر ڕووداوی چاوەڕوان نەکراوی سەرسوڕهێنەر.

ئەمڕۆ مەسەلە چینایەتییەکان، بەتایبەتی لە ئەورووپا، هەمان بەها و کاریگەری سییەکانی سەدەی ڕابردووی نییە، بەڵام (کارەکەرەکان) بەهەمان شێوەی ساڵانی سی کاریگەری و هێزی خۆی لەدەست نەداوە، ئەمەش بەڕای من زیاتر دەگەڕێتەوە بۆ ئەو جیهانە ئەبسوردە ڕیتواڵییەی کە ستراکتۆری پییەسەکە پێک دەهێنێت و ئاماژەی ڕووداوەکان دەکات. ئەو ڕووداوانەی کە دێنە ژیانمانەوە و ناتوانین پێشیان لێ بگرین، ئەو ڕووداوانەی کە لەپڕ هەموو شتە جوانەکان دەشێوێنن و بەرەو بارە ناشیرین و قێزەونەکانیان دەبەن. لە خانوویەکی جوان و نازداردا، خانمەکە تەنیا خاوەنی ئاوێنە، جلوبەرگ، دۆلاب و کەلوپەلەکانی تری نێو ماڵەکە نییە، بەڵکو خاوەنی کارەکەرەکانیشە. ئەوەی لەم شانۆنامەیەدا گرنگە ئاماژەی بۆ بکرێت ئەوەیە کە خانمەکە لە کۆمەڵگایەکی پڕ لە جیاوازی چینایەتیدا گەورە بووە، هەموو مامەڵەکانیشی لەم ڕووەوە بە شتێکی سروشتی ناوەزەد دەکرێت، بەڵام دوو خوشکە کارەکەرەکە لەنێوان خۆیاندا، کەسەر بە چینە نزمەکەی کۆمەڵگان، لە کێشەی ئەوەدان کە کامیان لەوی تریان بەهێزترە. ئەمەش هاوکێشەیەکی گرنگی شانۆنامەکەیە و بەشێوازێکی زیاتر کاریگەر پاڵ بە ڕووداوەکانەوە دەنێت، بەشێوەیەکی بەهێزتر "کارەکەرەکان" ڕووبەڕووی خۆیان و ڕووبەڕووی "خانمەکە" دەکاتەوە. چەمکەکانی دەسەڵات لە دوو مەداری جیاواز و دژ بە یەکتردا دەسووڕێنەوە: یەکەم، دەسەڵاتی خانم بەرانبەر کارەکەرەکان، دووەمیش گەمەی دەسەڵاتی نێوان دوو خوشکە کارەکەرەکە. ئەوان گەمەی بەهێز و بێ هێز، دەسەڵاتدار و بێ دەسەڵات دەکەن و لە کێشەیەکی بەردەوامدان.

کارەکەرەکان لەنێوان گەمەی دەسەڵات و لەدەستدانی خۆدا

شانۆنامەی کارەکەرەکان چیرۆکێکی دژواری دوو خوشکمان بۆ دەگێڕێتەوە: سۆلانژ و کلێر. لەم چیرۆکەدا ڕق و خۆشەویستی لەیەک کاتدا بەرانبەر بە خاوەن ماڵەکە و بەرانبەر بە خۆشیان دەردەکەوێت. ئەم دوو خوشکە هەوڵی ئەوە دەدەن لە ڕوانگەی گەمەیەکی شانۆییەوە ئارەزووە کپ کراوەکانیان دەربڕن. لەم گەمەیەدا بە بەردەوامی ڕۆڵی خانمی خاوەن ماڵەکە دەگێڕن. تێکستەکە بە زمانێکی تیژ و ڕاستەوخۆ، هەست و سۆزێکی هەڵچوو و بەرجەستەکردنی خۆشەویستی / ڕق، کێشەکانی دەسەڵات ڕوون دەکەنەوە. ئەم دوو خوشکە لەیەک کاتدا خانمی ماڵەکەیان خۆش دەوێت، ڕقیان لێیە، دەیپەرستن و لەهەمان کاتدا دەیانەوێت بیکوژن. بێگومان مەسەلە چینایەتییەکانیش لەپاڵ پرسە خودییەکاندا، خاڵێکی گرنگی پییەسەکەن. کارەکەرەکان بەشێوەیەکی زۆر تۆقێنەر ڕق و شەڕ تێکەڵاو دەکەن، هەموو شتێک لەدووتوێی گەمەیەکی ترسناکدا ڕوو دەدات.

کلێر

ئێوە هەست بە هاتنی ئەو ساتەوەختە دەکەن کە ئیتر کارەکەر نین. بیر لە تۆڵە دەکەنەوە؟ خۆتان ئامادە دەکەن؟ نینۆکەکانتان تیژ دەکەنەوە؟ کینە وەئاگاتان دێنێتەوە؟ کلێر ... بیر خۆتانی مەبەنەوە ... کلێر گوێتان لێمە؟ بەڵام کلێر ئێوە گوێم لێناگرن!

ژان ژینییە بۆ یەکەم جار تەکنیکە جیاواز و شانۆ ڕیتواڵییەکەی لە شانۆنامەی کارەکەرەکاندا دەردەکەوێت. ئەو فۆرم و تەکنیکەش بە سەرەتایەکی چاوەڕواننەکراوی پڕ لە سەرنج و تێڕوانین دادەنرێت. ژان ژینییە هەر لە سەرەتاوە جەماوەر لە شانۆنامەی کارەکەرەکاندا چەواشە دەکات و بەهۆی شێوازە هونەرییەکەیەوە فێڵیان لێدەکات. بینەران لەو بڕوایەدان کە سەیری خانمێکی بەڕێزی سەر بەچینێکی بەرزی سەردەمی لویی پازدەیەم دەکەن. ئەم خانمە سووکایەتی بە کارەکەرەکەی (کلێر) دەکات، لەکاتێکدا کە ئەو کارەکەرە بەدبەختە یارمەتی خانم دەدات تا جلوبەرگەکانی لەبەر بکات. بەڵام دوای تاوێک و دەنگێکی ئاگادارکردنەوە، بینەران لەوە حاڵی دەبن کە ئەو خانمە لە ڕاستیدا تەنیا کلێری کارەکەرە و ڕۆڵی خانمەکە لەگەڵ کارەکەرێکی تردا (سۆلانژ) دەبینێ کە خوشکیەتی.

سۆلانژ

(وا پێدەچێ کە کلێر بخنکێنێ، لەم کاتەدا کاتژمێرە زەنگدارەکە زەنگ لێ دەدا، سۆلانژ دەوەستێ، هەردوو ئەکتەرەکە پێکەوە دەلکێن و واق وڕماو گوێ لە زەنگی کاتژمێرەکە ڕادەدێرن) چ زوو؟

کلێر

با پەلە بکەین، ئێستا خانم دێتەوە! (دەست بە داکەندنی جلەکان دەکا) وەرن یارمەتیم بدەن، کات بەم خێراییە تێدەپەڕێ و ئێوەش هەر تەواو نەبوون!

ئەم دوو کارەکەرە هەموو شەوێک ئەم ڕیتواڵە پڕ لە ڕقە دەگێڕن و بەنۆرە ڕۆڵی خانمەکەشیان دەبینن. بەم شێوەیە ئەم دەستە خوشکە ڕۆڵی خانم و کارەکەرەکەی، کارەکەر و خانمەکەی دەبینن، ڕۆڵەکانیشیان لە ڕوانگەی گەمەیەکی شانۆییەوە دەگۆڕنەوە. ئەوەی گرنگە لەم گەمەیەدا ئاماژەی بۆ بکرێت ئەوەیە کە ئەم دوو خوشکە، لە بنەمای گەمەی گۆڕینەوەی ڕۆڵەکانیانەوە، گوزارشتیان لەیەکتری کردووە، گوزارشتیان لەڕقی خۆیان لە یەکتری، لەخودی خۆیان و لە خانمەکەیان کردۆتەوە.

ژان ژینییە کارەکتەرەکانی بەندی پێناسەیەکی تایبەتمەند کردووە، بەندی ڕەنگدانەوەی وێنە تەڵخەکانی ناو ئاوێنەکانن. لەڕێگای ئەم ئاوێنە تەڵخانەشەوەیە کە کلێر و سۆلانژیش دەبنە کۆمەڵێک خەونی کۆمیدی دیاری نەکراو، سەرپێچی لەو بەند، یاسا و بەربەستانە دەکەن کە خۆیان ملکەچن بۆی. هەر لەبەر ئەوەشە کلێر ڕقی لە سۆلانژی خوشکی دەبێتەوە، چونکە سۆلانژ سەد دەر سەد وێنەی کۆپلایەتی خۆیەتی. (ئەوان هەردووکیان دووپاتی ئەوە دەکەنەوە کە بێزارن لە بینینی ئەندێشەی خۆیان کە لەسەر ئاوێنەکان ڕەنگ دەداتەوە.) بەهەمان شێوە و لەبەر هەمان هەڵوێستە و هۆکارە دەروونییەکان سۆلانژیش ڕقی لە کلێر دەبێتەوە.

کلێر

خۆشەویستی بێ مانایە... بەڵام ئیتر من وەڕس بووم لەم ئاوێنە ترسناکەی کە وێنەکەم وەک بۆنێکی گەنیو بەرەو ڕووم دەنێرێ، ئێوە ئەو بۆنە گەنیوەی منن... ئۆها! زۆر چاکە... من ئامادەم، من تاجەکەی خۆمم دەبێ و دەتوانم لە ژوورەکاندا پیاسە بکەم..

ئەم قین و ڕیتواڵە توندتیژە شانۆییەکەشیان بەرەو گەمەیەکی خوێناوی دەبات و لەبەرئەنجامدا کلێر لەبری خانمەکەیان دەبێتە قوربانی و قەنداخە ژەهراوییەکە هەڵدەقوڕێنێ.

کلێر

نکوڵی لێ مەکەن، بینیمن... (بێدەنگییەکی درێژ)... و ترسام، سۆلانژ... ترسام. کاتێ تەمسیل دەکەین من دەست بە گەردنمەوە دەگرم، چونکە ئێوە بە هەوای خانم نیشانەم لێ دەگرنەوە، چونکە هەست دەکەم گیانم لە مەترسیدایە...

لەم نمایشەدا ڕیتواڵ ڕۆڵی کاریگەری خۆی بینیوە، فێڵە شانۆییەکانیش لەنێو خودی گەمە شانۆییەکەدا، چارەنووسێکی بابەتییانەی شۆڕشی چینایەتییە. هەر بەهۆی ئەم فێڵە شانۆییەشەوە، توانیویەتی بنەما واقیعییەکان لە پانتاییەکی جیاوازتری ڕیتواڵیدا بەرجەستە بکات، بەم شێوەیەش ڕق و قینی کارەکتەرەکان و بینەرانیش سەبارەت بە خانمەکە دەردەبڕێ.

ژان ژینییە لە سەرەتادا دەیویست دوو ئەکتەری پیاو ئەم ڕۆڵانە ببینن، تا ڕیتواڵی نمایشەکە مەودا و پانتاییەکی قووڵتر لەخۆبگرێت، بەڵام ڕیژیسۆر و شانۆکاران زیاتر ڕۆڵەکانیان بە ئەکتەری ژن بەخشیوە. لە ساڵی ١٩٦٧ دا ئەو هیوایەی ژان ژینییە دێتە دی، گرووپێکی فەڕەنسی (کارەکەرەکان) بە دوو ئەکتەری پیاو، پێشکەش دەکەن کە جلوبەرگی ئافرەتیان پۆشیوە، هەروەها ڕۆڵی خانمەکەش دەبەخشنە پیاوێکی قژ درێژی قۆڵ و باڵ ئەستوور. نمایشەکە سەرکەوتنێکی گەورە بەدەست دەهێنێ و لە زۆربەی وڵاتانی ئەورووپای خۆرئاوادا پێشکەش دەکرێت.

شانۆنامەی کارەکەرەکان لە ساڵەکانی پەنجاکانەوە و تا ئێستاش بۆتە جێگای سەرنج و گرنگی پێدانی زۆربەی شانۆ ئەزموونگەر و پێشڕەوەکانی ئەورووپا و دنیا.

ستۆکهۆڵم - ٢٠٠٦/٥/٨